

Omkring »Ravn«

af Jens Chr. Manniche

Ud fra en anden tilgangsvinkel på problemstillingen retter universitetslektor, cand. mag. Jens Chr. Manniche her en kritik af Leo Tandrup's Erslev-biografi Ravn I-II. Han søger at påvise inkonsekvenser og forvanskninger af den historiske virkelighed, udspringende af Leo Tandrup's intuitive metode med »fageksternt« sigte.

Da Leo Tandrup's store Erslev-biografi *Ravn I-II. En beretning om Kristian Erslevs udvikling som menneske, historieforsker og historieskriver og hans syn på historien og dens værdi indtil 1912* udkom i vinteren 1980, høstede den straks megen anerkendelse hos dagbladsanmelderne. Men næsten ingen forsøgte at diskutere den som fremstilling af en række centrale træk i dansk historievidenskabs historie. Kun den anonyme anmelder i *Berlingske Tidende* (31.1. 1980 (Kristian Hvidt?)) savnede en »forståelse for Erslevs placering i tiden og vekselvirkningen mellem historikeren og hans offentlige virksomhed«. Med få undtagelser havde anmeldelserne karakter af omfavnelser. Tandrup's opfattelse slugtes mere eller mindre råt, og på baggrund heraf udledte de enkelte anmeldere en række konsekvenser, som sagde nok så meget om deres syn på og oplevelse af faget historie som om den historiske virkelighed, som faget histories udvikling og Erslevs rolle heri også er. Tandrup's tekst fik med andre ord en eksistentiel betydning for dem, og en sådan tekst forholder man sig ikke kritisk til i normal forstand. Man betjener sig af den til at udsige noget om livets (eller in casu historiens) vilkår, sådan som man selv opfatter det. Det er måske ikke ukarakteristisk, at nogle af de mere markante anmeldelser af denne type er skrevet af teologer (P. G. Lindhardt i *Jyllandsposten* 31.1. 1980, Johannes Møllehave i *Kristeligt Dagblad* 24.4. 1980, Niels Højlund i *Højskolebladet* 105. årg., nr. 20, s. 310-14; desuden Johan Bender i *Aarhuus Stiftstidende* 29. 1. 1980 efter samme model, og delvis Ebbe Kløvedal Reich i *Politiken* 4.2. 1980).

Tandrup ønskede med sin bog bl.a. at gøre op med myten om Erslev som den følelseskolde, objektive historiker. Inden hans nye opfattelse

selv går hen og bliver en historiografisk myte, kan der være grund til kritik og diskussion af denne opfattelses grundlag og holdbarhed¹.

Min egen baggrund for diskussionen kan findes i min nys udkomne *Den radikale historikertradition* (Jysk Selskab for Historie, 1981). Denne har i vid udstrækning fælles tema med Tandrup's bog, men var stort set færdigskrevet, da »Ravn« udkom, hvorfor jeg valgte ikke at indarbejde en gennemgående diskussion og kritik af Tandrup's synspunkter, som kunne have virket for påklistret. De følgende bemærkninger er funderet i resultaterne fra min egen undersøgelse, naturligt nok, men jeg håber diskussionen vil være tilgængelig også for dem, der ikke har kendskab til mit arbejde. Hvad angår en nærmere præsentation af Tandrup's synspunkter skal jeg nøjes med at henvise til P.G. Lindhardt's dækkende redegørelse i anmeldelsen i *Historie* (XIII, 4, 1981, s. 350-54).

Tandrup's bog er primært en biografi, dvs. at Erslev ansues ud fra en biografisk synsvinkel, hans udvikling som menneske er i centrum, og hans historiografiske indsats ses primært i lyset heraf. Det betyder ikke, at Tandrup ikke har blik for, at Erslev som historiker er under indflydelse af tidens idéhistoriske, politiske og sociale strømninger, for de spiller en stor rolle, men det betyder, at hovedvægten ligger på at fremstille Erslev's arbejde som historiker, således som det afspejles primært i hans afhandlinger og større fremstillinger, som en funktion af hans udvikling som menneske.

Dualismen

Tandrup's udgangspunkt og den helt grundlæggende præmis i hans fremstilling er et dualistisk synspunkt, først og fremmest formuleret i en menneskeopfattelse, der opfatter tilværelsen som en stadig konflikt mellem *følelse og fornuft*, hvor det for det enkelte menneske drejer sig om at opnå harmoni mellem de to kræfter. Erslev's liv, hedder det, var præget af »den enerverende og stærke splittelse mellem fornuft og følelse ... Denne splittelse har nok eksisteret i alle tænkende mennesker til vel nok alle tider, men i mere eller mindre intens grad« (II:211). Det er endvidere Tandrup's påstand, at denne splittelse blev »næsten ulidelig at bære« for

1. Bent Egea Kristensen har allerede taget et vigtigt skridt i den retning i sin efter min mening træffende kritik i *Fortid og Nutid* XXIX, 1, 1981, s. 36-56. Se også Povl Bagges polemiske udfald i *Historisk Tidsskrift*, 80, 1980, s. 452-57.

mange i den generation, Erslev tilhørte, og ikke mindst for Erslev selv (sst.).

Tandrup kobler denne grundantagelse sammen med den skelnen, Erslev opstillede i *Historieskrivning* fra 1911 mellem *historieforskning* og *historieskrivning*:

»Hvor forskeren overvejende betjente sig af sin fornuft og talte til sine læses logiske sans og erkendelsestrang, dér fik historieskrivningen også brug for sit fantasiliv, talte ikke blot til sine læses forstand, men også, og først og fremmest, til den følelsesmæssige side af sjælelivet. Hvor forskeren kunne nå vidt uden hensyn til sjælelivets dybde, der var dette af afgørende betydning for historieskriverens succes.

Denne skelnen fra Kristians side mellem forstandslivet og følelseslivet, der ligger bag hans skelnen mellem historieforskning og historieskrivning, ligger også bag tankegangen i denne bog« (I:15).

Videre hedder det senere, at der hos Erslev var en »konflikt mellem historieforskeren og historieskriveren, der i så udtalt grad skulle sætte sit præg på hele hans historikergerning« (I:199).

Der er ingen tvivl om, at Tandrup i en afgørende forstand foretrækker historieskrivningen, som han definerer den, i modsætning til historieforskning. I overensstemmelse med den traditionelle opfattelse mener han, at Erslev ved historieforskning forstod »den virksomhed i forskningsprocessen, der bestod i indsamling af kilderne, kildeudgivelser og specialundersøgelser af ret begrænsede emner på grundlag af første-håndskildestudier« – og altså ikke nogen form for synteser, et synspunkt, jeg selv har sat spørgsmålstegn ved. *Historieskrivning* omfatter så »de mere oversigtsprægede, syntetiske fremstillinger af større emner«, der overvejende måtte bygge på andres (og egne) specialundersøgelser (I:15).

Forskellen mellem de to virksomheder (og de værdinormer, Tandrup forbinder med dem) anskueliggøres på forskellig vis. Historieforskningen er altså forstandens virksomhed med udelukkelse af følelserne; for Erslevs vedkommende, mener Tandrup, ville hans »følelsesliv let udtørres, hvis (han) næsten udelukkende og i længere tid valgte at koncentrere sig om sit udmarvende kritisk-historiske rydningsarbejde, med en trættende og tør udgivervirksomhed, med administration og seje forhandlinger...« (I:252). *Historieskrivningen* derimod var det livfulde, folke- og menneskeopdragende, fantasinærende og udtryk for kunstnerisk stræben (f.eks. I:164 ff). *Historieskrivning* og åndelig udvikling hører nøje sammen, både sådan at forstå, at Erslevs *historieskrivning* ses som udtryk for en

rig, indre åndelig udvikling (f.eks. I:251), og omvendt, at »levende og anskuelig historieskrivning kunne tjene til at udvikle ham personligt...« (II:347, jf. 213-16 og 264). En sådan historieskrivning måtte nemlig »nødvendigvis til dels ... baseres på fantasi, stemninger, følelser« (I: 255); ydermere er det karakteristisk for historieskrivningen, at den psykologiske personkarakteristik spiller en helt afgørende rolle, den drejer sig om (og bør vist også gøre det efter Tandrup's opfattelse) »mennesket både som handlende væsen og som åndsvæsen«. Erslevs *Det sekstende århundrede* er for Tandrup højdepunktet i Erslevs produktion, og den karakteriseres således:

»I Det sekstende århundrede fik dette menneske lov til helt at dominere fremstillingen, idet begivenhedshistorien og åndshistorien fik lige stor plads. De (økonomisk-) sociale drivkræfter i historien, som stod centralt i oversigten (over middelalderens historie, jcm) fra 1891-95, havde ikke den ivrige historieskrivers interesse. I takt med en rig indre udvikling hos Kristian var det enkelte menneske og dets sjæleliv efterhånden blevet hans store interesse i årene op mod 1910« (II:182).

Der er næppe tvivl om, at Tandrup også selv går ind for denne holdning til faget, at dets fornemste mål er at være en sådan personcentreret »historieskrivning« af litterært tilsnit (jf. II:87, 147, 192, og i øvrigt hans indledende Erslev-citater, der opstilles som bogens »mål«). Det understreges yderligere af, at der gøres meget lidt ud af Erslevs »historieforskning« – hele hans strøm af kildekritiske afhandlinger affærdiges stort set på nogle få sider, der også kort refererer de kildekritiske synspunkter i *Grundsætninger* og *Historisk Teknik* (II:78-82). Det er Erslev og hans udvikling som »historieskriver«, Tandrup er interesseret i, ikke »historieforskeren«. Hvad vi får at vide om denne sidste er baseret nok så meget på andres opfattelser som på egne analyser i materialet.

Ved at fastholde denne dualistiske model får Tandrup i øvrigt nogen vanskelighed med at indpasse Erslevs arbejde med fagets teori. Det er åbenlyst ikke »historieskrivning«, men Tandrup vil heller ikke placere det inden for »historieforskningen«s rammer. Af gode grunde. Det er nemlig hans hovedpåstand – som jeg skal vende tilbage til – at Erslevs udvikling i perioden fra omkring århundredskiftet til 1912 er præget af historieskrivningen, ja at han faktisk opgav historieforskningen og altså lod følelsessiden få mest spillerum (f.eks. II:264). Det må derfor være yderst generende for ham, at Erslev selv (ganske vist først i 1929, men tidsafstande spiller i øvrigt sjældent den store rolle for Tandrup) hævdede, at de forelæsninger, han i 1907 holdt over historisk videnskab med

tilhørende diskussioner spillede »mest rolle for (hans) personlige udvikling« (II: 198). Der går let hen over dette, ja faktisk bringes det som bevis på Tandrup's tese om, at Erslev opgav forskningen, hvilket forekommer problematisk, enten for Tandrup's tvedeling eller for hans fase-teori (jf. også II:323)

Den dualistiske model overføres ydermere temmelig hårdhændet på en videnskabsteoretisk sammenhæng. Tandrup sætter nemlig »historieforskningen« i forbindelse med *positivismen* og »historieskrivningen« i forbindelse med den tyske *idealisme og nyidealisme*. Her som i øvrigt mener Tandrup nok, at de rene yderpositioner er ensidigheder. Men ikke desto mindre kommer hans argumentation, her som i øvrigt, til at fremstå som en plæder for den enes overlegenhed. Det er Tandrup's påstand, at det er *positivismen* med dens »strenge verifikationskrav til de opstillede hypoteser«, der er skyld i, at »man kom til at nære en overdreven frygt for historieskrivningen og dens hovedformål: de store sammenfattende fremstillinger« (I:132, jf. II:77 note 38, 125). Dette er nu, som jeg i min bog har peget på, en yderst problematisk opfattelse. For de store positivistske historikere (Buckle, Sars, Taine f.eks.) var syntesen næsten hovedformålet, mens det derimod i høj grad var de tyske idealistiske historikere, der stod som eksponenter for den begrænsede detailanalyse. At *positivismen* efterhånden også gled over i den af Tandrup beskrevne retning er rigtigt, men det er et åbent spørgsmål, hvor holdbar påstanden er for den periode, der her er tale om, sidste tredjedel af 19. århundrede.

Følgen af synspunktet bliver imidlertid, at når Erslev og andre går i gang med at skrive synteser, er de ikke længere positivister. Syntesen, der opfattes som ensbetydende med historieskrivning i erslevsk 1911-forstand, bliver kriterium for antagelse af idealistiske/nyidealistske synspunkter og opgivelse af *positivisme*, hvilket synes problematisk. (At drejningen mod *nyidealisme*, som Tandrup ser i 1890'erne, ligefrem skulle føre til, at *positivismen* tabte terræn blandt de radikale historikere – der tidligere er omtalt som »dybt nervøse for de store synteser« (I:176) – og at de »nu igen(!) for alvor vendte blikket tilbage mod den romantiske idealisme« (II:134), forekommer direkte forkert).

Men Tandrup mener tydeligt nok, at den positivistske indflydelse på Erslev (og andre) var skadelig. Det hævdes, at »Brandesdisciplen inderst inde (var) en idealist, der i kampen mod idealismens ensidigheder førtes længere over i *positivismen*, end *der egentlig var dækning for hos ham*« (I:142, min udh.). Angsten for store synteser uden en forudgående stor og moderne detailforskning fik ham til at »i det hele *vige tilbage for* den anskuelige historieskrivning i de første mange år«; eller der tales om, at

Erslev »aldrig helt overvandt positivismen i sit historiesyn«, som om det skulle have været et mål for ham (II:215 note 42). Og måske mest afslørende hedder det i en kommentar til Erslevs kritik af retshistorikeren Holberg, hvis nyskabende arbejder han ikke havde det fulde blik for: »Mere end nogensinde syntes Kristian bidt af sin positivistiske arv, der heldigvis siden skulle få mindre spillerum« (II:144, min udh. – går bemærkningen i øvrigt generelt på Erslevs holdning til Holberg, er den næppe alt for gunstig for den overordnede faseopdeling af Erslevs liv, som jeg skal vende tilbage til). Men Erslev kunne alligevel ikke »rigtigt bære at ændre« sit af positivismen prægede livs- og historiesyn, og det førte i sidste ende til hans fallit som historiker, han måtte opgive faget (II:32).

Når der tales om, at Rubin måske flygter »bort fra de nationalliberales overspændte nationalfølelse, der bundede i en overbetoning af åndslivet, ud i en materiel realisme, hvor ingen farer af den art lurede«, så er det en »flugt, der ikke gav kunstnersjælen de rette udfoldelsesmuligheder« (I:158), og igen er det positivismen, der fremstår som skurken, som det indskrænkende, hæmmende element (jf. også billedtekst overfor I:97).

Alle disse tolkninger hænger igen sammen med et forhold, som også stærkt præger bogen, nemlig Tandrup's egen indfølelse, intuitive metode. Ingen dansk historiker i dag er vel som han i stand til at leve sig ind i, hvad personerne »inderst inde« tænker, mener, føler. Det synes sjældent eller aldrig at kunne hægtes op på anden form for dokumentation end den, der ligger i hans hovedtese, og forekommer overalt til syvende og sidst at være udtryk for Tandrup's egen helhedsopfattelse og forståelse af disse personer, så at man ofte må spørge sig selv, hvor hører personen op, og hvor begynder Tandrup eller omvendt (Eksempler bl.a. I:103, 142, 177, II:163, 177, 201 note 2, 215, 253).

Eftersom en meget væsentlig del af argumentationen omkring bogens hovedtese, faseopdelingen af Erslevs liv, til syvende og sidst er baseret herpå, er det et væsentligt problem ved bogen. Men det skal siges, at man sjældent lades i tvivl om, hvornår Tandrup begiver sig ud på den slags gyngende grund, idet teksten så belæsses med forbehold (om end af en på sin vis særpræget karakter, idet »utvivlsomt« eller tilsvarende er hovedsignalet – f.eks. II:18 f, 76 f, 109, 115, 194 f, 236 f, kap. 54).

Det dualistiske udgangspunkt sætter sig således igennem på en lang række punkter i Tandrup's bog. Man kan opstille de vigtigste modsætninger således (og sympatien ligger utvetydigt på de førstnævnte begrebs side):

følelse – fornuft
 historieskrivning – historieforskning
 syntese – detailundersøgelse
 romantik – rationalisme
 idealisme/nyidealisme – positivisme

Tandrup har – i sagens tjeneste – nok en tilbøjelighed til at formulere sig mere i absolutter, end han, når det kommer til stykket, måske vil stå inde for – visse bemærkninger rundt omkring kunne tyde på det. Ovenstående skema er derfor muligvis *for* firkantet. Men hans tænkning er dog grundlæggende præget af sådanne modstillinger. Hvorvidt det er en adækvat teori for en biografi skal jeg ikke diskutere, men som historiografisk grundkonception forekommer den utilfredsstillende. Selv foretrækker jeg den struktur- eller systembetragtning, der er indeholdt i en række nyere videnskabshistoriske overvejelser omkring »paradigmer« eller traditioner, som bedre værende i stand til at få fat om den historiske virkelighed, en videnskabs udvikling er.

Faseinddelingen

»Ser man tilbage på Kristians liv, falder det naturligt i fire faser: årene til og med den store udenlandsrejse, en rig vækstperiode for Kristian som menneske og historiker. Tiden fra 1879 til lige op imod århundredskiftet, grundforskerfasen, det var i meget en stagnationsperiode menneskeligt set, men til gengæld udviklede han sig stærkt som forsker. Tiden fra ind i 90'erne til omkring 1912, bygmesterfasen; det var Kristians anden store vækstperiode som menneske og historiker. Endelig årene fra da af og indtil hans død i 1930; da var han i stagnation som historiker, men nød som menneske godt af sit forhold til Anna (Hude), mere vistnok end af sin mæcenvirksomhed og administrative gerning.« (II:343).

Således refererer Tandrup sin hovedtese i bogens sammenfatning. I en historiografisk sammenhæng er det især de tre sidste faser og overgangene mellem dem, der må interessere. Her rejser allerede det gengivne citat et problem: sker overgangen mellem 2. (»grundforskerfasen«) og 3. fase (»bygmesterfasen«) »lige op imod århundredskiftet«, eller sker den »fra ind i 90'erne«? Overgangen er central i hele Tandrup's argumentation, idet den kobles sammen med dels forstand-følelse dualismen (hos Erslev selv og i åndslivet) og dels en generel krise i åndslivet omkring århun-

dredskiftet, som ifølge Tandrup munder ud i nyidealismens dominans. Den dualistiske model stiller modsætninger op, som vanskeliggør en flydende overgangsfase, og der tales da også direkte om »to så temmelig skarpt adskilte perioder, ... de yngre års forskning og de ældre års historieskrivning« (II:214). Det er den tidligere nævnte påståede splittelse mellem fornuft og følelse, der gøres til forklaring på, at Erslev bliver historieskriver »i stedet for« historieforsker (LTs udh., II:213 og jf. 323: den »omtrentlige opgivelse fra omkring århundredskiftet af selve forskningen etc.«).

Det er imidlertid uklart, hvornår denne historieskriverfase begynder. Han blev inspireret af en »kærlighedsoplevelse« med Anna Hude, mener Tandrup; det var i 1888 (kap. 42). Han påvirkedes af sin diskussion med Steenstrup i 1891 (II:108 ff). Han indfangedes af fin de siècle-strømningen i europæisk åndsliv (nyidealismen) (se i øvrigt II:348 f). »Den endelige vending skete i årene lige op imod og omkring århundredskiftet, fra ca. 1895 til ca. 1901« (II:109). Da bruddet opfattes som næsten totalt (»han opgav stort set forskningen for virkelig at få tid til at indhente de mange års forsømmelser af historieskrivningen, tillige for virkelig at få tid til at beskæftige sig med sit fags hele natur, med teori og historiefilosofi« (II:109)), så får Tandrup imidlertid vanskeligheder med at forklare en lang række kildekritiske afhandlinger, jo flere jo tidligere skellet lægges. Usikkerheden hænger måske til syvende og sidst sammen med den svage dokumentation, der fremlægges. Det er i hvert fald vanskeligt at få øje på andet belæg for Erslevs splittelse mellem fornuft og følelse og den deraf følgende konflikt mellem historieskrivning og historieforskning og for følelessidens overtag som forudsætningen for opgivelsen af historieforskningen end en tilbageprojicering af Erslevs sondring mellem de to former for historie på hans produktion i 1890'erne i forbindelse med en konstatering af, at antallet af synteser stiger, samtidig med at antallet af kildekritiske afhandlinger falder (men vel at mærke uden nogensinde at ophøre).

Det kan selvfølgelig være, hvad det er. Ofte nok må man støtte sig på indiciebeviser i den slags anliggender, og historisk er Erslevs personlige situation i en vis udstrækning måske af mindre interesse. Men historisk relevant bliver den i og med, at den som nævnt sættes direkte i forbindelse med strømninger i åndslivet, nærmere betegnet den fremtrængende nyidealisme, som Tandrup primært associerer med Dilthey, Rickert og Croce. Det er hans påstand, at skiftet i Erslevs holdning til faget ikke mindst skyldes indflydelse fra nyidealismen.

Det hedder, at Erslev efter slutningen af 1880'erne »tog stadig større

indtryk af den fremtrængende nyidealisme i emnevalg og emnesammensætning, i menneske- og historiesyn« (II:132). Disse strømninger, hævdes det, danner baggrunden for initiativet til *Danmarks Riges Historie* i 1889 (II:136). Andetsteds gøres Erslevs engagement for en sammenslutning af Studenterforeningen og Studentersamfundet i 1898 til udtryk for en drejning mod nyidealismen (selv om den havde et håndfast praktisk formål som udgangspunkt), og et sted tages leksikonartiklen om historie i Salmønsen fra 1898 som udtryk for overensstemmelse med nyidealistiske teoretikere (uden blik for dens klare positivistiske ståsted og i øvrigt uden blik for den fundamentale forskel på kildekritikkens placering i videnskabeligheden i forhold til 1911) (II:311).

Alle disse argumenter og indicier og flere til, for at Erslev under indflydelse af nyidealismen opgiver historieforskningen og bliver historieskriver (se fortrinsvis kap. 43, 50, 59-62), får imidlertid et skud for boven ved, at Erslev jo rent faktisk ikke opgav at drive videnskab, ej heller efter den tandrupske definition (det antydes muligvis af Tandrup selv i en formulering om, at Erslev i årene 1912-15 tog fat på undersøgelsen over Augustenborgerne »efter ikke i mange år at have beskæftiget sig *videre* med historieforskning« (II: 241, min udh.). Endnu mere svækkes påstanden ved at Erslev, som Tandrup selv må indrømme (II:306 note 6), først i 1907 stiftede dybere bekendtskab med nyidealismens teoridannelser. Påstanden om Diltheys store betydning (II:302) er i øvrigt højest diskutabel, idet det næppe kan dokumenteres, at Erslev nogensinde har læst ham, mens Rickert ganske vist har spillet en ikke ubetydelig rolle for Erslev, men efter min opfattelse snarere ved – firkantet sagt – at forsyne ham med den ikke-videnskabelige historieskrivnings karakteristika end ved at inspirere ham til nogen ændring af sin opfattelse af faget historie som videnskab.

Også påstanden om, at Erslev fra o. 1912 »i det hele opgav at beskæftige sig med« historien er problematisk (II: 342), igen fordi der fokuseres snævert på synteserne uden hensyn til, at der faktisk kom »historieforskning«s arbejder fra Erslev, og at hele arbejdet i Rigsarkivet vel heller ikke kan siges at være en opgivelse af faget. Også her har Tandrup tilsyneladende – men måske ubevidst – problemer med sin egen tese. I hvert fald taler han også skiftevis om »stagnation som historiker« (II:343), eller om at han gik i stå som historiker (II:353) – men begge dele er vel noget andet end at opgive faget. Og flere steder søger han at vikle sig ud af problemet ved at tale om, at Erslev opgav »historien, det vil sige historieskrivningen« (II:194, jf. 350) – men det er unægtelig en væsentlig indskrænkning af den normale forståelse af begrebet »historien«.

Om Erslevs »Historieskrivning«

Som det er fremgået, spiller Erslevs *Historieskrivning* en hovedrolle i Tandrup's analyse. Han ser modsætningerne og problemerne i den som primært udtryk for Erslevs personlige problemer (om end disse samtidig er tidens) (II:213 f). Det er en central påstand, at Erslevs videnskabsbegreb i 1911 er blevet forvandlet fra det positivistiske i begyndelsen af 1890'erne til et nyidealistisk (II:305). Jeg har i min egen bog forsøgt at argumentere for, at der, præcis når det gælder videnskabsbegrebet, ikke er sket nogen afgørende ændring. Men jeg er enig i, at Erslev har været under indflydelse af nyidealismen (fortrinsvis Rickert), og at han tager de problemer, denne har rejst for faget op til diskussion, men at han søger at bevare sit positivistiske videnskabsbegreb ved at henføre nykantianernes synspunkter primært til historieskrivningen, som falder uden for videnskabsområdets område. Det må dog også medgives, at en række af de metodiske formuleringer i 1911 hænger sammen med en voksende indsigt hos Erslev i det erkendende subjekts betydning for erkendelsesprocessen, som vel ikke mindst skyldes nykantianernes erkendelsesteoretiske overvejelser, men måske lige så meget Høffding.

Tandrup holder hårdnakket fast ved, at Erslev ikke vil indrømme et skel mellem historieforskning og historieskrivning, der er kun tale om en »skellen« – hvad der så i øvrigt er forskellen på de to begreber. Hans eget teoretiske apparat synes at modsige denne tolkning, og han gør i øvrigt, hvad han kan, for at neddykke Erslevs ord om, at »der ved siden af al lighed og slægtskab er en bestemt modsætning mellem historievidenskab og historieskrivning« (HS:262 – henvisninger til Kr. Erslev: *Historiske afhandlinger* II, 1937) – (se f.eks. I:15, II:352).

Hvad der i øvrigt gør Tandrup's brug af *Historieskrivning* ikke så lidt problematisk i mine øjne, er ikke så meget den stadige brug af dette sene skrift i argumenter omkring tidlige arbejder, selv om dette kan være generende nok (f.eks. I:164 ff, II:76, 86, 152). Det er snarere Tandrup's tolkninger og citeringer, der falder for brystet. Han taler et sted om, at det på grund af selvmodsigelserne i skriftet er »nødvendigt at tolke hans syn meget forsigtigt, at undgå isolerede udtalelser, og altid se disse ud fra helheden, ud fra ånden i skrifterne, om man vil« (II:314 note 2). Det springende punkt er imidlertid, om ikke det er Tandrup's ikke uproblematisk opfattelse af denne »ånd«, der bestemmer tolkningen – og ofte gør vold på bogstaven.

Der er alt for mange eksempler på, at Erslevs referater og beskrivelser

af andres synspunkter på fænomenet »historieskrivning« udlægges, som om de var hans egne i den hensigt at styrke argumentationen omkring Tandrup's opfattelse af Erslevs syn på historieskrivning og hans udvikling som historiker. (Se f.eks. II:52, hvor Erslevs referat af Ottokar Lorenz' synspunkter (HS:228 f) gøres til Erslevs egne; II:202 (i et i det hele problematisk kapitel, hvor Tandrup søger at argumentere for, at Erslev tog stærkt indtryk af Nietzsche) – her refererer Erslev »pædagogernes« opfattelse af fagets betydning (HS:251 f), men Tandrup udlægger det som hans egen (se også II:205, 209); og II:315, hvor et forhold, der af Erslev henføres til historieskriveren (HS:248) af Tandrup henføres til historieforskeren, hvorved Erslevs argumentation fortegnes.)

Ligeledes er der eksempler på, at citater afbrydes, før de ville svække argumentationen (f.eks. II:315), eller at citater sammentrækkes på en måde, der forvrider Erslevs mening (II:311 – her gælder det et citat fra *Historisk Teknik* § 97-98).

Alt i alt er Tandrup's tolkning og brug af *Historieskrivning* efter min opfattelse problemfyldt, og da hele bogen i den grad er struktureret omkring opfattelsen af dette skrift, har det således vidtrækkende konsekvenser. I øvrigt synes Tandrup heller ikke selv ganske konsekvent; således hævdes det (II:312), at Erslevs videnskabsbegreb i 1911 var dybt præget af »den relativisme og den skepticisme, der martrede hans nyidealistiske kolleger«, mens der kort efter tales om Erslevs »angst for denne relativisme, som han nægtede at anerkende og ikke syntes, han orkede at leve med«, og som derfor fik ham til at lave sin skelnen, hvor videnskab var »den sikre objektive viden, erhvervet ved en sikker kildekritisk metodik« (II:320).

Historiografiske synspunkter

I sine historiografiske synspunkter må Tandrup i det store og hele betegnes som traditionalist, af »kontinuitetsskolen«. Han lægger megen vægt på at betone Erslevs afhængighed af forgængerne (især Paludan-Müller, I:152 f, jf. 126), og han ser på Erslev og hans samtidige som en enhed, 70'er-generationen, til trods for de utvivlsomme forskelle, der er imellem dem (f.eks. I:160 ff og jf. II:221, hvor der bl.a. tales om »den erslevske generations arbejde, Danmarks Riges Historie« – som om dette værk var nogen enhed).

Tydeligst og mest problematisk viser det sig i hans opfattelse af Steen-

strup og Erslevs forhold til denne. Forskellene mellem dem »var (mere) gradforskelle end grundforskelle« hævdes det, og blev det mere og mere fra 1890'erne, fordi Erslev nærmede sig Steenstrups opfattelser (II:107). Opfattelsen kan næppe baseres på andet end påstanden om Erslevs overgang til nyidealismen og så måske, at Tandrup i flere henseender i grunden synes at foretrække den konservative historist Steenstrup som historiker frem for den radikale positivist Erslev (jf. I:96-101). Men under alle omstændigheder ville Tandrup få svært ved at forklare Erslevs mange sarkastiske bemærkninger om Steenstrup – og han gør da heller ikke noget forsøg på det.

Jeg har i det foregående især hæftet mig ved de efter min opfattelse problematiske sider ved Tandrups bog. Det bør dog ikke skjules, at der også er positive ting at hente i den. Således har han i sin omfattende eftersøgning af Erslevs forudsætninger sikkert med rette peget på f.eks. Lotze og Taine som vigtige. Men det er vel også karakteristisk, at han mest hæfter sig ved idealistiske forudsætninger, mens f.eks. Høffding og Mill praktisk taget ikke berøres nærmere trods kildebelæg for deres store betydning for Erslev (f.eks. II:35, 42). Tandrup påpeger også evolutionsprincippetets betydning for Erslev i hans strukturering af historiske sammenhænge, og trods alt er der også gode og rammende iagttagelser at hente om *Historieskrivning*. Man får en række grundige indføringer i Erslevs synteser, og i det hele taget kan man kun være enig i en af Tandrups centrale pointer, nemlig rehabiliteringen af Erslev som syntetiker, men jeg finder den ramme, den indsættes i, diskutabel.

Tandrup har villet præstere et stykke »historieskrivning« i erslevsk forstand (som udlagt af Tandrup). At det har været en succes synes de fleste dagbladsanmeldelser at vise. Men som »historieforskning« er hans bog ikke uproblematisk, og betragtet som bidrag til den historiografiske litteratur bør den – trods positive træk – behandles og benyttes med den største forsigtighed.

Men det er måske et spørgsmål, hvor rimeligt det er at anlægge en sådan historiografisk målestok på »Ravn«. Under alle omstændigheder turde det være indlysende, at Tandrup og jeg selv i min bog griber denne side af sagen an på så forskellig en måde, at det er et spørgsmål, i hvor høj grad de handler om det samme. Jeg har primært søgt at skildre en fagopfattelse og dens tankemønstre, som deles af en stor gruppe historikere, mens Tandrups ærinde jo er en enkelt af disse historikers personlige udvikling. Dette gør naturligvis en væsentlig forskel. Dertil kommer nogle nærmest »paradigmatiske« forskelle: Jeg har – groft sagt – taget udgangspunkt i nogle ikke mindst af den svenske videnskabshistoriker

Sven-Eric Liedman inspirerede overvejelser omkring videnskabshistorie og humanvidenskab, som fører til en historiografi, der ved at blottlægge og bevidstgøre om de faglige forudsætninger og normer for arbejdet med fortiden i sidste instans forhåbentlig kan gøre os til bedre historikere – altså en primært fagintern intention. Heroverfor synes det – uden at stille det alt for meget på spidsen – at være Tandrup's opfattelse, at forskeren bør realisere sit subjektive følelsesliv i videnskaben, og at dette personlige engagement i sig selv vil engagere andre og dermed være af betydning ud over forskeren selv – altså også en fagekstern intention. Denne sidste opfattelse og dens konsekvenser viger jeg – vel sagtens dybt stikkende i den fantasiløse »historieforskning«s kedsommelige morads – tilbage for.

Den ovenstående vurdering af »Ravn« er naturligvis et godt stykke ad vejen også funderet i disse forskelle i tilgangsvinklen, som til syvende og sidst resulterer i en ægte uenighed om tolkningen af en række centrale kilder og i vurderingen af Erslevs placering i det historiografiske mønster.